
III. Metodele psihologiei

Cornel HĂVĂRNEANU

1. Fundamentele metodei științifice

Din punct de vedere etimologic termenul metodă provine din cuvântul grecesc “metodos” care înseamnă cale, drum către ceva. Pentru A. Lalande, metoda este "un program reglând dinainte o succesiune de operații și semnalând anumite greșeli de evitat în vederea atingerii unui rezultat determinat".

Metoda este deci un sistem, o înlănțuire de noțiuni și judecăți care vizează o activitate. Ea are o existență rațională și nu presupune neapărat acțiuni practice (metoda inductivă de exemplu presupune un raționament care este direcționat de la aspecte particulare la aspecte generale).

Metoda este un procedeu regulat, explicit și reproductibil (Bunge, 1983, p. 53), o înșiruire de etape intelectuale și de reguli operatorii necesare pentru a rezolva o problemă.

Metoda este deferită de metode (la plural), ultimele fiind asimilabile cu procedee și tehnici de cercetare. Există o metodă generală în știință care este numită demers științific. Acest demers este universal, pentru toate științele empirice.

Metoda se deosebește de teorie prin faptul că are un caracter normativ, formulează unele reguli dar, ea este legată de teorie. O teorie coerentă duce la o metodă precisă, (din legea căderii corpurilor a lui Newton decurge o metodă generală de construcție aeronavelor, forțele portante trebuie să învingă greutatea corpului).

Metoda se deosebește de tehnică. Tehnica constă dintr-un ansamblu de procedee bine definite și transmisibile, destinate să producă anumite rezultate utile (A. Lalande). Tehnica presupune anumite acțiuni, procedee. În limbajul cotidian cei doi termeni sunt considerați sinonimi. În realitate, una și aceeași metodă se realizează în practică prin tehnici diferite, în funcție de domeniul în care acționează (tehnica experimentală din fizică este diferită de cea din chimie, fiziologie, genetică sau psihologie).

Știința poate fi definită global ca o formă structurată de rezolvare de probleme, sau ca o metodă particulară de investigație sau de achiziționare de cunoștințe. Majoritatea oamenilor o consideră o metodă, prin excelență, care permite obținerea unui adevăr de necontestat. Ei acordă o mare credibilitate aspectelor calificate ca fiind științifice. În acest fel este ușor să înțelegem universalitatea utilizării termenului de știință.

Pe de altă parte, numele de știință este rezervat unor discipline foarte precise, care sunt într-un număr limitat (fizică, chimie). Acestea sunt considerate neutre și independente de toate activitățile umane, și se caracterizează printr-o mare precizie a măsurării. În acest fel se ajunge la o cunoaștere exactă a fenomenelor analizate. A existat o perioadă când era relativ ușor să se distingă între științific și neștiințific deoarece obiectul de studiu era principalul și unicul criteriu de definiție.

Dezvoltarea domeniilor de investigație, consecință directă a revoluției științifice din sec. al XIX-lea și al XX-lea, a creat dificultăți în a distinge ce este științific de ceea ce este neștiințific pe baza criteriului unic al obiectului de studiu. A devenit foarte comod și foarte rațional de a defini știința sau științele prin raportare la universalitatea metodei pe care le utilizează. Din necesități de regrupare și clasificare logică constatăm în general existența a trei categorii de științe: științe fizice, științele vieții sau biologice și științe umane numite științe ale comportamentului.

Admitem, în general, că știința și numeroasele câmpuri de studii pe care le înglobează poate fi definită printr-o metodă unică și universală de achiziționare de cunoștințe. Este dificil să concepem că modalitățile de cercetare utilizate în chimie pot fi aceleași cu cele utilizate în psihologie sau științe politice. În consecință este important să nu confundăm *metoda științifică* care reprezintă logica fundamentală a întregii activități de cercetare și diversele *procedee de cercetare* care sunt tehnici specifice, care concretizează metoda științifică în diferite cercetări particulare. Demersul științific sau metoda generală a științei presupune un număr de postulate de bază relativ imuabile, procedeele de cercetare pot varia în funcție de natura obiectului de studiu, de natura problemei studiate și de nivelul la care aspiră să ajungă o cercetare dată. Astronomul utilizează sondele interplanetare cu ajutorul cărora face observații care-i permit să verifice ipotezele despre originea universului. Fiziologul poate stimula electric scoarța cerebrală pentru a cunoaște funcționalitatea creierului. Psihologul poate să recurgă la numeroase procedee ca administrarea unui test, măsurarea activității motrice folosind aparate care înregistrează tensiunile musculare, sau poate observa interacțiunile sociale cu ajutorul unei camere ascunse. Pentru a studia o problemă dată, de exemplu funcționalitatea cognitivă, psihologul poate înregistra viteza de rezolvare a problemelor aritmetice de dificultate variabilă dar și măsurarea variațiilor ritmului cardiac în funcție de această dificultate. În cadrul unei cercetări el poate varia procedeele folosite în funcție de etapa cercetării. La începutul cercetării el poate folosi tehnica observației pentru a preciza ipotezele care urmează să fie verificate, apoi în momentul analizei rezultatelor va apela la tehnici statistice adecvate.

Cu toate diferențele considerabile între procedeele utilizate de diferite discipline, în interiorul unei discipline date și pe parcursul diferitelor etape ale unei cercetări particulare se aplică *aceeași metodă științifică*.

Psihologia fiind o știință relativ tânără folosește din ce în ce mai mult metoda științifică, dar apelează mai mult decât fizica, de exemplu, la metode preștiințifice pentru achiziționarea de cunoștințe.

2. Metode de cunoaștere

Înainte de prezentarea unor metode specifice psihologiei, se impun câteva precizări în legătură cu posibilitatea cunoașterii psihologice.

1. În primul rând se impune să subliniem faptul că psihologia este o știință probabilistă, iar prin cunoașterea psihologică nu se ajunge la certitudine, ci este doar o cunoaștere *probabilistică*.

Din această cauză în domeniul psihologic nu vom putea stabili un diagnostic definitiv, ci doar un *prognostic*, care va trebui să fie elaborat pe termen scurt, pentru a evita erorile predictive datorate evoluției în timp a subiecților și modificărilor, uneori spectaculoase, determinate de multitudinea și complexitatea factorilor implicați în schimbare.

Cunoașterea în domeniul aptitudinilor este mai avansată, precizia în măsurare fiind mult mai mare față de alte aspecte ale personalității în care nu putem fi siguri de autenticitatea reacțiilor persoanei. Când se pune problema cunoașterii trăsăturilor de caracter, de exemplu, subiecții activează mecanisme de apărare, etalează doar aparențe în spatele cărora ascund trăsăturile autentice. Pentru evitarea acestor neajunsuri s-au înregistrat reacțiile subiecților în situații imaginate, pentru a releva aspecte ale personalității fără ca aceștia să conștientizeze scopul urmărit. În acest fel au apărut și s-au dezvoltat testele proiective, majoritatea bazându-se pe concepții psihanalitice.

Dar, și aceste instrumente prezintă dezavantaje, deoarece trebuie demonstrată corespondența dintre manifestările subiecților în situația imaginată și cea reală, iar interpretarea presupune o teorie elaborată asupra motivației și a modului în care ea se exprimă (A. Cosmovici, 1972, 1985).

2. Există divergențe în legătură cu metodele utilizate în psihologie, precum și în legătură cu valoarea acestora. Fără a intra în analiza acestor puncte de vedere subliniem faptul că tendința unanim acceptată este de împărțire a metodelor de cunoaștere în două categorii: **metode clinice** (observația, convorbirea, metoda biografică) și **metode psihometrice** sau **experimentale** (experimentul, testul și chestionarul).

Diferența fundamentală dintre cele două categorii de metode apare în funcție de *scopul urmărit, de gradului de precizie și obiectivitate* în cunoaștere.

Din punct de vedere al scopului, metodele clinice își propun o cunoaștere cât mai amănunțită a persoanei, și explicația evoluției sale, în timp ce metodele psihometrice se

orientează spre stabilirea rangului persoanei și poziția sa în raport cu o populație normală. Aceasta face ca orientarea predominantă în cazul metodelor clinice să fie cea *calitativă*, iar în cazul metodelor psihometrice cea *cantitativă*.

În legătură cu gradul de precizie și obiectivitate, metodele psihometrice folosind verificări statistice riguroase, sunt mult mai exacte, specificându-se de fiecare dată limitele de eroare. Metodele clinice prezintă un grad de obiectivitate și precizie mai mic, deoarece sunt lipsite de criterii precise de interpretare, aceasta depinzând de subiectivitatea celui care face analiza.

În psihologia aplicată se manifestă tot mai mult tendința de apropiere a celor două metode, îmbinarea ambelor categorii și evitarea unilateralității, care nu poate fi decât dăunătoare. Interpretarea cantitativă și calitativă a rezultatelor obținute prin metode psihometrice oferă atât posibilitatea ierarhizării subiecților în funcție de performanță, cât și explicarea modului de obținere a performanței. Metodele clinice s-au perfecționat, găsindu-se mijloace de standardizare a interpretărilor și comparații în condiții mai exact determinate.

3. În cunoașterea psihologică se pune problema *semnificației* informației obținute, dacă aceasta reprezintă *esențialul*, care poate permite *identificarea* caracteristicilor fundamentale și *diferențierea* acestora.

Pe lângă posibilitatea unei *cunoașteri empirice*, realizată în timpul activităților cotidiene, utilizându-se observații implicite și limbajul comun, există și o *cunoaștere sistematică*, realizată cu mijloace științifice mult mai obiective (observație explicită, convorbirea, anamneza, ancheta, chestionarul, testele etc.).

4. Cunoașterea trebuie să se realizeze urmărindu-se atât evoluția în timp a subiectului, cât și nivelul de reprezentare a caracteristicilor sale la un moment dat.

În primul caz organizarea investigației se va realiza folosindu-se *metoda longitudinală* (investigația retrospectivă), în cel de-al doilea caz *metoda transversală* (cunoașterea structurii psihologice), (I. Holban, 1978). Îmbinarea celor două forme de abordare în cunoaștere, oferă psihologului posibilități de intervenție eficientă și eliminarea multor erori posibile în evaluarea elevilor.

A. Metoda observației

Metoda observației constă în urmărirea atentă și sistematică a comportamentului unei persoane cu scopul de a sesiza aspectele sale caracteristice.

Observația psihologică are două forme, **introspecția** (observația internă) și **extrospecția** (observația externă).

Introspecția este observația atentă a propriilor trăiri și a fost considerată mult timp singura metodă a psihologiei deoarece psihicul fiind în interiorul persoanei numai persoana poate

avea acces la această realitate pentru a o cunoaște. Introspecția este posibilă datorită posibilității de *dedublare* a subiecților, adică posibilitatea de a trăi o stare și de a fi în același timp conștienți de ea.

Cu toate că introspecția a fost utilizată timp îndelungat pentru cunoașterea psihologică s-au evidențiat și multe limite ale acestei metode:

- a. Constatăm că nu există de fapt introspecție ci doar *retrospecție* deoarece subiectul nu poate analiza propriile trăiri în momentul desfășurării acestora, ci post-hoc, după ce un anumit proces psihic s-a produs. De exemplu, în cazul unei emoții foarte puternice subiectul nu analizează starea sa în timpul producerii emoției, ci după ce se liniștește și iese din starea de șoc.
- b. Introspecția oferă *informații incomplete* deoarece subiectul nu reține toate amănunțele din timpul desfășurării unui proces psihic, iar unele aspecte din viața psihică sunt inconștiente.
- c. Introspecția este *individuală* deoarece nimeni nu poate verifica veridicitatea afirmațiilor subiecților, nimeni nu poate avea acces direct la procesele psihice pe care un subiect le reproduce.
- d. Introspecția este *subiectivă* deoarece relatările subiecților sunt puternic influențate de mediul socio-cultural, de mentalitate, de ideile preconcepute ale acestora.

Limite ale metodei introspecției

Deși aceste limite ale introspecției sunt incontestabile nu se poate renunța la această metodă deoarece fără ea nu s-ar putea investiga aspecte legate de motivația reală, atitudinile și aspirațiile subiecților. Din această cauză metoda a fost reconsiderată și folosită cu succes în timpul convorbirilor sau a aplicării chestionarelor.

Extrospecția (observația externă) presupune urmărirea manifestărilor exterioare ale subiecților. Paralel cu desfășurarea activităților curente avem posibilitatea realizării unor *observații spontane*, sesizând calitatea prestațiilor, greșelile cele mai frecvente care apar în rezolvarea unor probleme, manifestările de neatenție sau indisciplină etc.

Noi trăim înconșurați de oameni, și îi observăm constant, având câteva idei despre modul cum aceștia reacționează în unele situații. Interesant și atractiv este faptul ceea ce se constată se potrivește cu ceea ce observatorii știu deja din propria experiență și le este ușor să se exprime în legătură cu aceste constatări încă de la început. Dezavantajul constă în faptul că adesea se crede că știm deja multe despre un domeniu, că cercetarea nu mai este necesară pentru că faptele sunt evidente sau că o cunoaștere particulară este greșită pentru că nu este în concordanță cu propria experiență.

Dar, experiență personală nu este totdeauna un bun indicator. Observațiile noastre sunt de obicei întâmplătoare, nu suntem sistematici, nu notăm fiecare incident, și nu-l descriem într-un mod obiectiv, imparțial. Noi ne formăm *impresii* despre cum se comportă oamenii, ceea ce este uneori corect, uneori incorect. Observațiile ocazionale ne conduc frecvent la concluzii greșite. Uneori suntem părtinitori și interpretăm greșit ceea ce se

întâmplă. Uneori observăm corect dar ne amintim greșit sau doar parțial; sunt momente când observăm un fapt, o situație sau un grup neobișnuit. Din aceste cauze observațiile ocazionale, chiar și la cei mai grijulii oameni, nu pot înlocui *observațiile sistematice* prin care se urmărește identificarea fiecărei surse de eroare. Simpla percepție a faptelor trebuie prelungită prin stabilirea semnificațiilor pe care acestea le poartă. În consecință observatorul trebuie să clasifice și să încadreze informația în anumite concepte științifice.

Trecerea de la observația spontană la cea *sistematică* presupune respectarea unor *condiții* care vor asigura o precizie și o exactitate mult mai mare înregistrărilor.

a. Orice observație sistematică debutează cu stabilirea cât mai exactă a *scopului* propus, ce urmărim să observăm, care sunt aspectele comportării care interesează, în ce situații sau momente specifice acestea se manifestă.

Observarea elevilor în timpul desfășurării activităților școlare este dificilă și consumă mult timp. Prima sarcină este de a decide ce trebuie înregistrat. Uneori este ușor să înregistrezi cum vorbește un elev, ce spune, dar fiecare act al vorbirii implică o înlănțuire de cuvinte, o viteză a pronunțării, un ton folosit, un număr de pauze între cuvinte etc. În consecință, cercetătorii care studiază vorbirea analizează ore întregi două-trei minute de conversație. În timp ce discută subiecții folosesc o varietate de gesturi și expresii mimice sau alte manifestări emoționale.

Pentru a realiza o observație reușită este important să decidem ce aspecte ne interesează mai mult, și apoi să stabilim o metodă simplă de înregistrare a comportamentului observat. Realizarea unei *grile de observație*, a unei liste de rubrici care să faciliteze înregistrarea și clasificarea datelor va contribui decisiv la selectarea unor aspecte semnificative. De exemplu, în legătură cu atenția unui elev, putem stabili inițial o listă de aspecte: capacitatea de concentrare sau de fluctuație, mobilitatea sau inerția, volumul etc. Pe baza acestei grile de observație simpla constatare a faptelor este urmată de un proces de conceptualizare care va înlesni o integrare corectă a acestora într-un sistem de interpretare.

b. Contactul prelungit cu subiecții oferă profesorului posibilitatea realizării unor *observații numeroase în condiții cât mai variate*. În acest fel se evită atribuirea unor trăsături pe baza unor observații întâmplătoare, ocazionale, și ne putem lămuri asupra constanței acestora.

Nu este același lucru dacă un elev manifestă ocazional o atitudine agresivă față de un coleg sau un profesor pentru că s-a simțit frustrat într-o situație de joc sau de evaluare, sau dacă atitudinea se manifestă frecvent în majoritatea situațiilor cu care acesta se confruntă. În primul caz putem vorbi de manifestări pasagere, care depind în mare măsură de situație, în cel de-al doilea caz de manifestări constante determinate de structura sa psihologică.

Constanța comportamentului într-o mare varietate de situații reprezintă aspectul important care trebuie reținut pentru interpretare.

c. În orice observație trebuie să *notăm cât mai exact faptele* și să le separăm de eventualele *interpretări*.

Noi trăim într-un univers al semnificațiilor și avem tendința involuntară de a aprecia conduitele altora pornind de la sine, utilizând măsuri proprii de evaluare. Acest aspect devine evident atunci când îi apreciem pe alții prin contrast. De exemplu, o persoană foarte meticuloasă și ordonată vede prin contrast absența acestor însușiri la ceilalți, le exagerează importanța și semnificația lor reală.

d. Se recomandă ca persoana observată să nu-și dea seama de aceasta pentru a reacționa cât mai firesc, mai natural.

Este important să se stabilească o metodă simplă de înregistrare a comportamentului observat iar observatorii trebuie să fie în acord cu ceea ce se întâmplă. De exemplu, categoria "prietenie" nu este prea folositoare pentru a fi observată, pentru că adesea este dificil să decizi dacă un act este sau nu prietenesc. Din această cauză observatorii vor folosi mai ales categorii specifice, cum ar fi "zâmbetul adresat unei persoane", "oferta de a împrumuta anumite obiecte" etc. Pe baza lor ei pot decide mai târziu dacă acestea sunt sau nu indicatori ai prieteniei.

Observația nu se încheie după înregistrarea datelor, ci ea continuă cu interpretarea acestora pentru a diferenția aspectele caracteristice de cele aparente, neesențiale. Interpretarea corectă se va putea realiza numai prin raportarea unei conduite la ansamblul informațiilor consemnate. Pentru ușurarea interpretării se poate apela la *tabele de analiză a comportamentului*. **

În interpretarea observațiilor trebuie să se țină seamă de situație, de atitudinile subiectului, pentru a nu scăpa motivația actelor de conduită. Pentru clarificare, informații utile aduce metoda convorbirii.

B. Convorbirea

Convorbirea este o conversație între două persoane, desfășurată după anumite reguli metodologice, prin care se urmărește obținerea unor informații cu privire la o persoană în legătură cu o temă fixată anterior.

De la început vom preciza că pentru a fi metodă științifică de cunoaștere, convorbirea trebuie să fie *premeditată*, să aibă un *scop* bine precizat care să vizeze *obiective psihologice* și să respecte anumite *reguli*.

Convorbirea se poate desfășura *liber*, fără o formulare anterioară a întrebărilor, sau *standardizat*, când întrebările sunt fixate dinainte și nu pot fi modificate în timpul conversației. Indiferent de forma sa convorbirea trebuie să vizeze evidențierea unor detalii

** Un model este prezentat de I. Radu în *Psihologia educației și dezvoltării*, București, 1983, p. 110.

referitoare la interesele și aspirațiile elevilor, trăirile lor afective, motivația diferitelor conduite, trăsăturile de personalitate ale acestora.

Sunt mai multe aspecte de care trebuie să ținem seama atunci când utilizăm convorbirea, pentru a ne asigura de *veridicitatea* și *autenticitatea* datelor obținute:

- *câștigarea încrederii subiecților*, eliminarea oricăror suspiciuni, care depinde de tactul psihologului, de abilitatea acestuia de a-i convinge că nu există riscuri, iar colaborarea nu poate fi decât benefică;
- *menținerea permanentă a interesului* în timpul convorbirii, care se va realiza prin aprobarea relatărilor, evitarea unor atitudini critice care pot provoca blocaje sau reacții de apărare;
- să existe o preocupare permanentă pentru stabilirea *sincerității răspunsurilor*, deoarece subiecții manifestă tendința de a da răspunsuri care să-i pună într-o lumină favorabilă;
- în timpul convorbirii se vor *observa atitudinile și expresiile* subiectului ceea ce va permite decodificarea sensului afirmațiilor, și sinceritatea răspunsurilor;
- se va evita adresarea unor *întrebări sugestive*, care influențează rezultatele în vederea obținerii unor răspunsuri dorite;
- trebuie să existe o preocupare permanentă pentru menținerea unui *climat destins*, de *încredere reciprocă*, pentru a evita instalarea *emotivității* care este o piedică importantă, mai ales atunci când se abordează probleme delicate care fac parte din intimitatea persoanei;
- *înregistrarea* convorbirii se va face cu multă discreție, putându-se folosi diferite mijloace de înregistrare, însă se preferă notarea manuală, cât mai fidelă, pentru a nu determina anumite rețineri în relatare.

Reușita metodei este asigurată de măiestria și experiența practică în dirijarea conversației și de cunoștințele teoretice din domeniul psihologiei și pedagogiei. Interpretarea rezultatelor nu ridică probleme deosebite dacă convorbirea a fost bine proiectată și dirijată.

C. Chestionarul

Chestionarul este un set de întrebări, bine organizate și structurate pentru a obține date cât mai exacte cu privire la o persoană sau un grup de persoane, și ale căror răspunsuri sunt consemnate în scris.

Este cea mai obișnuită metodă de colectare a datelor care se bazează pe autoraportările subiecților la propriile lor percepții, atitudini, sau comportamente, mai ales atunci când investigația cuprinde o populație mai largă. Elevii pot fi întrebați în legătură percepțiile lor asupra agresivității colegilor sau în legătură cu propriul lor comportament declanșat de

vizionarea programelor TV. În toate aceste cazuri, datele de bază sunt raportări ale indivizilor, despre gândurile, sentimentele și acțiunile lor.

Marele *avantaj* al chestionarului este că *valorizează introspecția* și prin aceasta investigatorul măsoară percepții, atitudini și emoții subiective. Acestea pot fi reperate și indirect, prin observație, dar după cum am constatat anterior, legăturile dintre comportament și unele stări interne deseori nu sunt reale.

Orice studiu care solicită informații despre stările interne, trebuie să utilizeze tehnica autoraportării, deoarece va fi foarte dificil pentru observator să exprime ce simte o altă persoană fără a apela la autoraportările persoanei respective.

Principalul *dezavantaj* este că nu suntem siguri dacă persoanele dau raportări ale propriilor simțăminte. *Tendința de fațadă* pe care subiecții o manifestă îi fac să-și ascundă sentimentele și atitudinile care nu sunt acceptate social (cum ar fi prejudecățile rasiale), și să ofere răspunsuri cât mai dezirabile.

Acest dezavantaj este sporit în cazul chestionarului față de convorbire, deoarece neexistând un contact direct cu subiectul nu avem nici un indiciu asupra sincerității răspunsurilor.

Pentru a evita cât mai mult aceste surse de eroare este indicat ca elaborarea chestionarelor și verificarea valorii acestora să fie realizată de specialiști. Elevii vor cauta să facă o bună impresie profesorilor așa încât valoarea răspunsurilor este îndoielnică. Din această cauză în școală profesorii vor utiliza metoda convorbirii pentru a colecta date prin autoraportare.

D. Metoda biografică sau anamneza

Metoda biografică constă în analiza datelor privind trecutul unei persoane și a modului ei actual de existență.

Metoda poate fi utilizată cu succes în cunoașterea psihologică a elevilor fiind o radiografie a dezvoltării psihice a copilului, în care sunt evidențiate cele mai importante momente din viața acestuia, aspecte care își pun amprenta asupra evoluției sale. Biografia pune în valoare specificul unei persoane, orientările sale, sensurile particulare pe care la capătă diversele momente ale existenței (A. Cosmovici, 1977). Investigația biografică oferă o mare obiectivitate informațiilor, acestea fiind oferite de subiect sau de persoane apropiate acestuia. Examinarea modului concret de reacție a unui subiect în condițiile vieții obișnuite oferă o imagine corectă asupra specificului său, "nedistorsionat de ambianța artificială a examenului psihologic" (A. Cosmovici, 1996).

Există mai multe procedee specifice metodei biografice: *analiza unor documente* (documente școlare, fișe medicale etc.), *analiza produselor activității* (caiete de teme, desene, produse

realizate în cadrul activităților practice etc.), la care H. Thomae adaugă *analiza cursului vieții* (subiectul își povestește viața în întregime) și *analiza unor microunități biografice* (descrierea activităților unei zile de muncă, a unei zile libere, sau a unei zile de vacanță).

Indiferent de tehnica folosită pentru achiziționarea informațiilor, acestea trebuie consemnate cu precizie și vor viza câteva aspecte importante: starea civilă a copilului și părinților, antecedentele mamei și tatălui, numărul copiilor, rangul copilului în familie, situația materială, antecedentele fiziologice ale copilului (naștere, alimentație, dezvoltare psihomotorie, boli etc.), studiul cronologic al vieții (comportarea în familie, școală, bilanțul achizițiilor școlare, preocupările din timpul liber etc.).

Pentru a se evita omisiunile, a apărut necesitatea elaborării unui ghid de anamneză care să indice toate datele care trebuie cunoscute pentru a ne forma o imagine cât mai completă asupra subiectului. ***

Problema centrală a metodei biografice nu este obținerea datelor, ci interpretarea acestora. Psihanaliza, în încercarea de a interveni în ajutorul individului prin reconstituirea trecutului său, apelează la anamneză însă interpretările sale sunt reduționiste, oferind explicații numai prin prisma unor conflicte de natură sexuală.

Au existat și alte încercări de valorificare a datelor anamnezei însă un model sistematic de interpretare este realizat de profesorul german H. Thomae. Acesta schițează 29 de categorii care pot fi utilizate în analiza materialului biografic printre care: *categorii formale* (referitoare la forma exterioară a comportamentului), *categorii cognitive* (care se referă la modul de percepere a lumii), *tematici ale existenței* (care se referă la direcțiile orientării persoanei), *tehnici ale existenței* (moduri de reacție la solicitările ambianței).

În concluzie, subliniem resursele bogate ale metodei biografice cu ajutorul căreia putem culege date referitoare la motivația subiectului, modul de reacție, temperament. Dificultatea metodei constă în obiectivitatea cotării și a sesizării esențialului, fiind utilă în diagnosticul psihopedagogic numai dacă datele furnizate de ea vor fi supuse interpretării.

E. Metoda testelor

Deși este una dintre cele mai folosite metode pentru cunoașterea psihologică a persoanei, metoda testelor nu se recomandă a fi utilizată decât de specialiști și atunci cu mare prudență, interpretarea rezultatelor făcându-se numai în funcție de valoarea diagnostică a testului.

Funcția principală a testelor psihologice este de a măsura *diferențele* dintre indivizi, sau dintre reacțiile aceluiași individ în diferite situații. Cu ajutorul testelor putem obține într-un

*** Profesorul A. Cosmovici a publicat un ghid de anamneză detaliat care poate fi utilizat pentru studierea elevilor. Vezi A. Cosmovici și M. Caluschi (1985), *Adolescentul și timpul său liber*, Junimea, Iași p. 73-74.

timp relativ scurt informații destul de precise, cuantificabile și obiective despre caracteristicile psihologice ale subiectului testat, cu ajutorul cărora se poate formula un prognostic.

Există numeroase definiții date testului, deosebiri dintre acestea fiind în funcție de aspectul esențial, care este evidențiat. Majoritatea acestor definiții pun accentul pe aspectele legate de *precizie*.

Într-o definiție sintetică, **testul** reprezintă o probă standardizată din punct de vedere al sarcinii propuse spre rezolvare, al condițiilor de aplicare și instrucțiunilor date, precum și ale modalităților de notare și interpretare a rezultatelor obținute.

Dezvoltarea testelor psihologice a fost determinată de necesități practice printre care și cele legate de problemele educației și ale școlii. În acest domeniu s-a pus problema orientării școlare și profesionale, clasificarea elevilor în funcție de abilitățile lor, diferențierea instrucției în funcție de aceste abilități, identificarea retardului mintal și selecția copiilor pentru școlile speciale. Elaborarea unui test presupune o activitate de cercetare laborioasă prin care se stabilesc structura internă a testului, aspectele psihologice care pot fi măsurate cu ajutorul acestuia, sistemul de evaluare și valoarea pe care testul o are pentru cunoaștere și predicție. Deoarece testele ca mijloace de psihodiagnostic s-au dezvoltat într-un ritm accelerat, utilizându-se în prezent, în practica psihologică peste 10.000 de teste, este dificilă realizarea unei clasificări care să surprindă cele mai sensibile diferențe pe baza criteriilor care se iau în considerație pentru o clasificare generală. Fără a intra în amănunte, considerăm suficientă prezentarea unei clasificări în detaliu a testelor psihologice care este utilă și eficientă din punct de vedere practic. În acest fel putem distinge următoarele categorii de teste:

- **teste de inteligență și dezvoltare mintală**, care măsoară aptitudinea cognitivă generală și nivelul atins în dezvoltarea caracteristicilor intelectuale;
- **teste de aptitudini și capacități**, care au fost elaborate pentru măsurarea aptitudinilor de grup și specifice;
- **teste de personalitate**, care măsoară însușiri de temperament și caracter, acestea fiind împărțite în două categorii:
 - *teste obiective de personalitate*, care-și propun obținerea unor date cuantificabile, cât mai puțin influențate de interpretările subiective și evitarea tendinței de fațadă a subiecților în momentul elaborării răspunsului, deoarece aceștia nu conștientizează aspectele personalității vizate de test;
 - *tehnicile proiective*, care valorizează mecanismul de proiecție în cunoașterea psihologică a persoanei, trecând peste vigilența conștiinței în încercarea de a studia inconștientul;

- **teste de cunoștințe sau docimologice**, care măsoară nivelul cunoștințelor acumulate de subiecți și servesc ca modalitate de examinare și notare.

Există câteva **obiecții aduse testelor psihologice**:

a. Testarea psihologică presupune **etichetarea** unui individ, fapt care poate avea consecințe negative, dăunătoare subiectului. De exemplu, dacă un copil este categorizat ca având o inteligență scăzută, iar acest lucru va fi cunoscut de profesor, acesta din urmă poate să renunțe la sarcina sa didactică, considerând-o imposibilă. Problema este valabilă și în cazul testelor de personalitate. Aceste aspecte impun folosirea cu precauție a testelor și o mare responsabilitate în comunicarea rezultatelor.

b. Testele psihologice **nu sunt suficient de valide** pentru a fi folosite în luarea unor decizii individuale. Datorită varianței lor, testele sunt instrumente care se referă la grupuri de oameni sau indivizi tipici, de aceea atunci când rezolvăm un caz particular metoda testelor trebuie completată cu altele de tip clinic.

F. Experimentul

Experimentul este cea mai importantă metodă de cercetare în psihologie deoarece oferă posibilitatea obținerii unor date precise și obiective.

Experimentul presupune provocarea unui fenomen psihic, în condiții bine determinate, cu scopul verificării unei ipoteze.

Într-un experiment găsim două tipuri de variabile: variabile *independente*, care sunt controlate și modificate de experimentator, și variabile *dependente*, cele care depind de acțiunea variabilele independente.

De exemplu, pentru a realiza un experiment, Bandura și colab. (1963) au pornit de la următoarea problemă generală: cum principiul catharsis-ului (faptul de a imagina sau observa un comportament agresiv manifestat de o altă persoană) reduce factorul motivație determinând apariția comportamentelor agresive?

Autorii au elaborat următoarea **ipoteză generală**: *observarea comportamentelor agresive duce la creșterea agresivității mai curând decât la scăderea ei.*

Ipoteza generală nu este direct verificabilă sau mai precis poate fi verificată printr-o diversitate de strategii. Pot fi imaginate nenumărate situații în care observarea comportamentelor agresive crește agresivitatea, iar fiecărei situații i-ar corespunde o cercetare specifică.

Alegerea unei anumite situații (strategii particulare) face trecerea la ipotezele de cercetare.

Ipoteza de cercetare este concretizarea ipotezei generale într-o cercetare particulară. Ipoteza de cercetare evocă manipulările sau observațiile empirice efectiv realizabile.

Astfel, ipoteza generală din lucrările lui Bandura se concretizează în mai multe ipoteze de cercetare: copiii confrunțați cu un model agresiv sunt mai agresivi în comparație cu cei care nu au fost expuși acestui model.

Au fost imaginate trei situații specifice ale modelului agresiv:

a. Dacă se prezintă un model concret care manifestă un comportament agresiv, copiii vor fi mai agresivi în comparație cu cei care nu au fost expuși acestui model.

b. Dacă se prezintă un film cu scene agresive, copiii vor fi mai agresivi în comparație cu cei care nu au fost expuși acestui model.

c. Dacă se prezintă un desen animat cu scene agresive, copiii vor fi mai agresivi în comparație cu cei care nu au fost expuși acestui model.

Din analiza situațiilor putem formula ipoteza de cercetare:

“martorii unui comportament agresiv manifestă acest tip de comportament mai frecvent atunci când modelul este o persoană concretă și mai puțin frecvent când comportamentul este manifestat de un personaj de desen animat.”

Stabilirea modului de evaluare a frecvenței de manifestare a comportamentelor agresive, s-a făcut de către experți care au evaluat comportamentele agresive pe o scală în 6 trepte.

Calitățile ipotezei de cercetare:

- ipotezele trebuie să fie **operaționale**, adică pot fi concretizate în comportamente direct observabile și măsurabile. De exemplu, unor copii li se prezintă un model agresiv într-o anumită formă, iar altora nu li se prezintă. Modelul este, după cum am văzut, de trei tipuri: persoană fizică, film, desen animat.
- **rigurozitatea ipotezelor** - predicția nu este valabilă decât în măsura în care este coerentă în raport cu ansamblul de cunoștințe asupra subiectului sau temei.

În studiul lui Bandura, este logic să prevedem că martorii unui comportament agresiv vor fi mai agresivi. Acest lucru concordă cu diverse fapte observate: teoria învățării prin observație, a comportamentelor învățate prin imitație. De asemenea este logic să considerăm că modelele prezentate de o persoană concretă vor avea un impact mai mare decât cele prezentate sub forma unui film sau desen animat (acestea vor avea un efect mai mic), deoarece observatorii rețin mai bine modelele cu care ei se aseamănă mai mult. Rigoarea intervine atât în ceea ce privește gradul de precizie al ipotezei cât și în “ceea ce se spune” (datele observabile).

➤ **fecunditatea teoretică a ipotezelor**

Când Bandura consideră că observarea unui model agresiv va provoca mai multă agresivitate la copii, el adaugă o nouă dimensiune cunoștințelor relative despre fenomenele de învățare prin observare. Ipoteza autorilor este compatibilă cunoștințelor anterioare și decurge logic din îmbinarea pe care Bandura și colab. săi au găsit-o între

cunoștințele teoretice, rezultatele empirice și faptele diverse. Ipotezele prezic un rezultat care nu a fost niciodată direct obținut, autorii au extras concluzii care contribuie la îmbogățirea nuanțarea teoriilor învățării și catharsisului. Ipoteza răspunde unor interpretări teoretice și conduce spre alte interpretări teoretice.

➤ **ipotezele trebuie să fie verificabile**

Este inutil să enunțăm o ipoteză, oricât de bună, dacă ar fi imposibil să-i demonstrăm validitatea. O ipoteză este verificabilă când se poate extrage o concluzie cu privire la conținutul predicției enunțate, (de exemplu cu privire la relația presupusă între tipul de model agresiv și frecvența comportamentului imitativ). O ipoteză este verificată și confirmată când conținutul ei corespunde adevărului altor interpretări, este verificată și infirmată când conținutul său nu este observat sau este foarte diferit sau când comportamentele măsurate sunt opuse celor așteptate. O ipoteză nu este verificată atunci când rezultatele nu permit să se spună că ipoteza este confirmată sau infirmată. Acest verdict se poate datora erorilor de strategie în culegerea datelor și atunci se vor revizui strategiile dar nu și ipotezele. Ipoteza este deficitară în planul verificabilității dacă nu există nici o tehnică adecvată care să facă posibil realizarea studiului.

Ipoteze statistice

După formularea ipotezei de cercetare, urmează să vedem dacă predicțiile ei vor fi infirmate sau confirmate de datele empirice. De exemplu, în experimentul lui Bandura (1963) dacă copiii vor manifesta comportamente agresive în urma observării unui model agresiv și nu le vor manifesta în lipsa modelului, vom vorbi de o *relație perfectă între ipoteză și datele observate*. De obicei relațiile perfecte sunt rare, în cazul nostru copiii vor avea tendința de a imita o parte dintre comportamentele agresive observate, adică relația dintre predicțiile ipotezei și datele observate va fi atenuată.

În această etapă intervin metodele de analiză statistică cu funcție dublă:

1. cuantificarea evenimentelor sau relațiile existente între acestea;
2. a determina dacă măsurătorile obținute constituie o evaluare valabilă a fenomenelor sau sunt întâmplătoare.

Procedura este următoarea: se presupune că datele observate sunt întâmplătoare, accidentale, adică se formulează ipoteza de nul. În urma calculului de probabilitate, se constată dacă ipoteza de nul poate sau nu să fie respinsă. Dacă ipoteza de nul nu poate fi respinsă, atunci datele observate se datorează hazardului și ipoteza de cercetare va fi infirmată. Dacă ipoteza de nul este respinsă, adică relațiile observate par a fi veritabile, și dacă sunt în direcția prezisă, ipoteza de cercetare este confirmată.

În experimentul lui Bandura (1963), ipoteza de cercetare prezicea că atunci când copiii sunt confrunțați cu un model agresiv vor avea mai multe comportamente agresive decât cei care nu sunt martorii unor acțiuni agresive. Să ne imaginăm următoarele rezultate: copiii din primul grup manifestă în medie 22 de comportamente agresive, iar cei din grupul 2, în

medie 15. Ipoteza de nul va presupune că diferența dintre 22 și 15 se datorează hazardului. Atunci când ipoteza de nul nu se poate respinge (în urma calculului statistic), ipoteza de cercetare va fi infirmată. Dacă ipoteza de nul este respinsă, diferența dintre 22 și 15 comportamente agresive nu se datorează întâmplării și ipoteza de cercetare este confirmată.

Concluzie:

Ipotezele de cercetare transpun și concretizează în contextul unui experiment ipotezele generale; iar cele statistice determină dacă ipotezele de cercetare se confirmă sau nu pe baza datelor obținute.

Orice experiment începe cu *o etapă preparatorie de producere a observațiilor și de măsurare*. Această etapă cuprinde toate activitățile care se referă la definirea problemei, formularea de întrebări și punerea la punct a tehnicilor și instrumentelor necesare pentru a răspunde la aceste întrebări. Procesul este iterativ pentru că el se repetă de mai multe ori până când cercetătorul reușește să preleveze observațiile și măsurătorile pentru a ajunge la un raționament final.

A doua etapă se referă la *producerea de observații și măsurători cu ajutorul tehnicilor și instrumentelor* puse la punct în etapa precedentă. Odată angajată etapa a doua este foarte posibil să revenim la etapa precedentă pentru a modifica problema sau abordarea metodologică, fără invalidarea datelor deja produse. În timpul acestei etape cercetătorul aplică integral planul de cercetare pe care l-a definit și acumulează observații și măsurări. Odată atins acest obiectiv se trece la etapa următoare, *analiza rezultatelor definitive și interpretarea rezultatelor*. În această etapă, cercetătorul răspunde la întrebările inițiale și stabilește în ce condiții rezultatele pot fi generalizate. Pot fi de asemenea formulate noi întrebări care vor fi inserate în sistemul care constituie ciclul cercetării. În unele cazuri, relevanța rezultatelor și a interpretărilor justifică publicarea unei comunicări științifice.

